

ATRIBUT PRONOMINAL ANTICIPAT SAU COMPLEMENT POSESIV?

de

Alexandru METEA

Fenomenul morfosintactic cunoscut sub numele de „dativ posesiv” este descris fie în capitole distincte din gramaticile de după 1950, fie în studii speciale, care au evidențiat două poziții contrare, exprimate tranșant sau voalat. În descrierea acestor construcții cu forme pronominale neaccentuate în cazul dativ au fost avute în vedere pozițiile acestora în grupul nominal și în grupul verbal. Prima dintre ele este considerată de toți gramaticienii noștri ca atribut, cu precizarea că acest tip de determinant al substantivului este întâlnit în limbajul poetic și rar în afara acestuia. Cea de-a doua, adică poziționarea în fața unui verb, a făcut obiectul multor controverse.

Analiza acestor clitice personale sau reflexive în cazul dativ drept atribute, indiferent de gruparea lor cu un nume sau cu un verb, apare la H. Tiktin (*Gramatica română: etimologia și sintaxa*)¹, care îl numește „atribut, aparent complement indirect”, Finuța Asan (*Atributul pronominal în dativ*)², V. Șerban (*Sintaxa limbii române*)³, Al. Graur (*Gramatica azi*)⁴, în timp ce Iorgu Iordan și Vladimir Robu (*Limba română contemporană*)⁵ consideră atribute doar pe cele din construcțiile de tipul *ochii-mi, gura-i, mintea-i*, așa cum face și Dumitru Irimia (*Gramatica limbii române*)⁶.

Mioara Avram (*Gramatica pentru toți*)⁷ distinge trei situații în care poate apărea dativul posesiv: 1. pe lângă un substantiv, ca formă conjunctă

¹ H. Tiktin, *Gramatica română: etimologia și sintaxa*, București, Tempo, 1945, p. 391.

² Finuța Asan, *Atributul pronominal în dativ*, în SG, II, 1957, p. 131-139.

³ Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române: curs practic*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 188-189.

⁴ Al. Graur, *Gramatica azi*, București, Editura Academiei Române, 1973, p. 186.

⁵ Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 626-628.

⁶ Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Polirom, 1997, p. 108.

⁷ Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1997, p. 161-162.

legată enclitic de substantiv sau de atributul său adjectival (atribut pronominal); 2. pe lângă o prepoziție sau locuțiune prepozițională (*asupra-i, în juru-i*) cu diferite funcții sintactice, de obicei complement, rar atribut; 3. pe lângă un verb ca formă legată sau nelegată, dar cu referire la un substantiv (*Îi apreciez eforturile*), când, din punct de vedere formal, pronumele în dativ este un determinant al verbului, anume complement indirect – ceea ce se verifică prin posibilitatea de a dubla, cel puțin în majoritatea construcțiilor, forma neaccentuată printr-un pronume accentuat sau printr-un substantiv (*lui îi apreciez eforturile*). Ca înțeles însă, dativul posesiv este și aici sinonim cu un adjectiv pronominal posesiv sau cu genitivul pronumelui personal, deci cu determinante – atributive – ale substantivului, nu ale verbului (*îi apreciez eforturile = apreciez eforturile sale sau lui, ei*), ceea ce duce la concluzia că dativul posesiv pe lângă un verb prezintă o evidentă contradicție între formă și înțeles, pe care analiza gramaticală o rezolvă de obicei în favoarea formei, deși nu lipsesc părerea contrară și unele interpretări mai nuanțate. Mai tranșant este Corneliu Dimitriu⁸, care afirmă că „dativul posesiv poate apărea în vecinătatea unui verb (cu care se acordă sau nu în persoană și număr), fără a-l determina, însă, pe acesta, ci determinând un substantiv («Și grădina *mi* (=mea)-e pustie/Lăcrămând se stinge macul» (O. Goga)”. Aceeași opinie este evidentă și în *Gramatica uzuală a limbii române*⁹: „Tot în această categorie de atribute [pronominale n.n.] intră și cele exprimate prin forme scurte de dativ ale pronumelui personal și reflexiv, denumit și dativul posesiv, deoarece arată posesia (Fața-*i* radia de bucurie. Ei *ne* cunosc obiceiurile. El *și-a* schimbat propria părere)”, precum și la Nicolae Felecan¹⁰: atributul pronominal în cazul dativ (dativul posesiv) poate fi independent (Obrajii *le* ardeau de bucurie. I. Agârbiceanu), atașat substantivului (Fiarbă vinu-*n* cupe, spumege pocalul/ Dacă fiii-*ți* mândri aste le nutresc. M. Eminescu), atașat adjectivului (Ochii ei albaștri clipiră sub lungile-*i* gene bălaie. Al. I. Odobescu), atașat verbului (Gura nu-*ți* mai tace. Miorița) (= gura *ta*).

Opinii mai puțin tranșante în favoarea soluției *atribut* apar la Flora Șuteu (*Atribut pronominal sau complement indirect?*)¹¹, care propune denumirea „complement indirect cu valoare posesivă”, Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu (*Structura morfologică a*

⁸ Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia*, [Iași], Institutul European, 1999, p. 248.

⁹ * * *, *Gramatica uzuală a limbii române*, Chișinău, Editura Litera, 2000, p. 250.

¹⁰ Nicolae Felecan, *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, p. 102-103.

¹¹ Flora Șuteu, *Atribut pronominal sau complement indirect?*, în LR, XI (1962), nr. 3, p. 267-276.

limbii române contemporane)¹², unde se afirmă: „în construcțiile în care pronumele în cazul dativ însoțește verbul, rolul pronumelui devine *ambiguu* [s.n.], iar relația cu elementul regent mai puțin clară”, la fel și în *Gramatica limbii române*, unde „pronumele are o funcție sintactică la limită între funcțiunea de complement indirect și aceea de atribut”¹³, iar în vol. II „el poate fi echivalent cu un atribut (Vezi-ți de treabă!), deși în general este complement indirect”¹⁴. Gabriela Pană Dindelegan¹⁵ afirmă că pronumele în dativ, dacă se cuplează cu un substantiv sau un adjectiv, are valoare posesivă și este atribut, dar în nota 13 autoarea crede, totuși, că este vorba de „un complement de tip special” atunci când pronumele intră în componența grupului verbal.

* * *

Un moment important în cercetările de sintaxă românească a fost studiul Mioarei Avram *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*¹⁶, punctul de plecare pentru un capitol-sinteză din *Gramatica limbii române*¹⁷, care justifică identificarea unor tipuri noi de propoziții, absente în ediția din 1954, deși, acolo, existau deja complementul de agent, cel consecutiv, ca specie a celui modal, precum și complementele instrumental, sociativ și de relație.

În ediția din 1963 apar propozițiile subordonate „absente” în 1954, dar și părți de propoziție noi: complementele opozițional, cumulativ și de excepție, elementul predicativ suplimentar, precum și propozițiile corespunzătoare.

Teza demonstrată de Mioara Avram, că fiecărei părți de propoziție îi corespunde o propoziție subordonată și invers, a fost dezvoltată, ulterior, cu argumente noi, de Ion Diaconescu¹⁸ și, mai nou, de Pamfil Matei¹⁹, încât, astăzi, în mod firesc, orice studiu de morfosintaxă, inclusiv

¹² Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967, p. 126.

¹³ * * *, *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 143.

¹⁴ * * *, *Gramatica limbii române*, vol. II, *ed. cit.*, p. 133.

¹⁵ Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educațional, 2003, p. 91.

¹⁶ Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, I, 1956, p. 141-164.

¹⁷ * * *, *Gramatica limbii române*, vol. II, *ed. cit.*, p. 255-256.

¹⁸ Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 64-76.

¹⁹ Pamfil Matei, *Morfo-sintaxa limbii române contemporane*, Sibiu, Editura Imago, 2001, p. 106-110.

Gramatica limbii române, I, *Cuvântul și II, Enunțul*²⁰, ar trebui să țină seama – când se abordează problema dativului posesiv, respectiv cea a complementului posesiv – de acest paralelism care există în organizarea nivelelor propozițional și frastic.

Cântărind argumentele *pro* atribut pronominal datival sau *pro* complement posesiv, considerate insuficiente de autorii *Gramaticii limbii române* (2005), pentru care mai importantă este poziția acestuia lângă un verb și nu „realitatea limbii”²¹ se detașează două argumente în favoarea primei opțiuni, aceea de atribut:

1. pronumele personal sau reflexiv în cazul dativ, poziționat în fața verbului, dacă are funcție de atribut poate fi dublat de un pronume/substantiv în cazul genitiv sau de un adjectiv posesiv, iar dacă este complement, printr-o formă pronominală accentuată a cazului dativ:

Cititorii *îți* apreciază ultimele poezii. = Cititorii apreciază ultimele *tale* poezii.

Eu *îmi* văd de treburi. = Eu văd de treburile *mele*.

În comparație cu:

Eu *îți* cumpăr niște cărți. = Eu *ție* *îți* cumpăr niște cărți.

Eu *îmi* cumpăr niște cărți. = Eu *îmi* cumpăr *mie* (și nu altuia) niște cărți.

2. eliminarea substantivului regent, față de care pronumele în dativ are funcția de atribut, are ca rezultat un enunț incomplet, fără sens:

*Cititorii *îți* apreciază.

*Eu *îmi* văd.

Credem că trebuie să acceptăm că, dacă există un fenomen de izomorfism, un concept adaptat domeniului lingvistic pe baza paralelismului relațional și funcțional al unor unități sintactice (după cum afirmă mai întâi Mioara Avram, apoi Vasile Șerban, Ion Diaconescu, Corneliu Dimitriu, Pamfil Matei, dar și gramatica academică din 1963), complementul posesiv, descris în *Gramatica limbii române* din 2005, nu întrunește o condiție fundamentală pentru a fi recunoscut ca atare: la nivelul frazei nu există o propoziție completivă posesivă. Așa-zisul complement posesiv nu devine, prin expansiune, o propoziție completivă posesivă, ci o propoziție atributivă, ceea ce înseamnă că acest tip de complement de fapt nu există:

Cititorii *îți* apreciază ultimele poezii. = Cititorii apreciază ultimele poezii *care îți aparțin*.

Eu *îmi* văd de treburi. = Eu văd de treburile *care îmi aparțin*.

²⁰ ***, *Gramatica limbii române*. I. *Cuvântul*, II. *Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005.

²¹ Constantin Milaș, *Dativul posesiv*, în CL, XXXVI (1991), nr. 1-2, p. 67-74.

Ecourile negative și caracterul neconvingător al argumentului (poziția lângă verb) pe care se bazează demonstrația că există un complementul „posesiv” explică de ce Marina Rădulescu Sala²² încearcă să aducă și alte argumente, după părerea noastră neconvingătoare. Autoarea crede că nu e vorba de un complement indirect, fie chiar și un al doilea complement indirect (*Îți spui necazurile numai prietenilor. Îți voi vinde tablourile doar unor colecționari serioși etc.*) deoarece „coocurența celor două tipuri de dativ reprezintă poziții (funcții) sintactice diferite: complementul indirect și *complementul posesiv* [s. n.]”²³, dar nimeni, astăzi, nu mai atribuie cliticului datival din aceste structuri funcția de complement indirect, decât dacă – după cum recunoaște autoarea – acesta intră în relație cu un substantiv cu funcție de nume predicativ și posibila lui dublare cu o formă accentuată ne conduce, firesc, spre această soluție: complement indirect (*Ion îmi e vecin = Mie îmi este Ion vecin și nu ție etc.*). Dar dacă în celelalte cazuri nu este vorba de complement indirect, de ce să susținem că este vorba de un complement de alt tip, diferit de cel indirect, doar pentru că nu face parte, formal, din grupul sintactic al unui substantiv sau pronume? Dar și atributul izolat poate apărea în față, la începutul unui enunț, și la distanță de subiectul exprimat sau nu (*Convinsă de cei din jur, după lungi discuții, (ea) a renunțat la părerea ei.*). Și în cazul acesta, și când este vorba de un așa-zis complement posesiv, echivalentul la nivel de frază este o propoziție atributivă, așezată, firesc, după regentul său.

Credem că aceste argumente sunt suficiente pentru a accepta că este vorba de un determinant pronominal al substantivului, de tip special, care ar putea fi numit *atribut pronominal anticipat*²⁴, având în vedere că acest fenomen, al reluării sau al anticipării, poate fi întâlnit, în anumite condiții, și în cazul complementelor directe și indirecte, „anunțate” sau „repetate” prin forme pronominale neaccentuate în cazurile acuzativ, respectiv dativ.

²² Marina Rădulescu Sala, *De ce un „complement posesiv”?*, în *Studii de gramatică și de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 357-363.

²³ Id., *ibid.*, p. 362.

²⁴ Alexandru Metea, *Limba română actuală*, Deva, Editura Emia, 2010, p.189-190.

COMPLÉMENT DU NOM ANTICIPÉ OU COMPLÉMENT POSSESSIF?

(Résumé)

Dans la littérature de spécialité du roumain il y a des opinions différentes concernant la fonction syntactique des formes pronominales non accentuées, le soi-disant datif possessif étant considéré soit comme déterminant pronominal, soit comme complément d'objet indirect, soit comme complément possessif (v. *Gramatica limbii române*, EA, 2005). Dans cet article, tout comme dans son ouvrage *Limba română actuală* (II-ème édition, Deva, 2010), l'auteur plaide en faveur de la dénomination de **complément du nom anticipé**, parce que, d'une coté, le phénomène de reprise ou d'anticipation apparaît aussi dans le cas de quelques compléments (d'objet direct et d'objet indirect en datif), et, de l'autre coté, au niveau phrastique, ce type de déterminant peut être substitué seulement par une proposition qui a un régent nominal (Îți apreciez lucrarea. «J'apprécie ton travail» = (Îți) apreciez lucrarea ta. «J'apprécie ton travail». = Apreciez lucrarea care îți aparține ție «J'apprécie le travail qui t'appartient »).